

MAGYAR HIREK EGY RÉGI FRANCIA UJSÁGBAN.

Egy nagyon régi — XVII. századi — rimes francia ujság köteteiben lapozgatva, meglepetéssel vettem észre, hogy írója milyen nagy buzgósággal és részletességgel foglalkozik *magyar* eseményekkel és csaknem hétről-hétre hoz magyar dolgokról hosszas tudósításokat. Igaz, hogy ebben az időben a magyar dolgok a világtörténeti perspektívához hozzátartoztak, de az író kedves, naiv egyénisége, modorának szokatlansága és közléseinek érdekessége miatt talán nem árt, ha a magyar dicsőségnek ezzel a régi tanujával közelebbről megismerkedünk.

Jean Loret 1650-ben kezdi írni verses leveleit, Scarron burleszk ujságjának mintájára pártfogója, a vidéken élő Longueville hercegnő mulattatására. Beszámol benne a párizsi eseményekről, udvarról, utcáról, színházról és világpolitikáról. Levelei hamar elterjednek: kezdik kézről-kézre adni, lemásolni, sokszorosítani, mire aztán többek kérésére rászánja magát, hogy nyomdába adja minden szombaton, mihelyt megírta a heti krónikát.

Igy aztán e rimes újság elhatolt a legelőkelőbb társaságokba, sőt XIV. Lajos és a királyné is szívesen lapozgatták. Hercegek, nagyurak, bírák és polgárok egyaránt kíváncsian olvasták ezt, a különben tanulatlan és naiv ember elevenen megírt *Gazette burlesque*-jét, mely később *Lettres en vers* és végre *Muze Historique* címen volt ismeretes. Ma is nagy érdeklődéssel forgatják a történelem és irodalom kedvelői, hiszen XIV. Lajos uralkodásának fénykora esik azokra az esztendőkre, melyekről oly sok fontos apró adatot jegyzett fel. Corneille, Molière, Bossuet és mások életrajzát meg sem lehetne írni a *Muze Historique* nélkül.

Mi ránk, magyarokra pedig eszerint az a nagy fontossága van, hogy általa juthattak a magyar események az egész francia közvélemény tudomására, mert semmi más lap ilyen elterjedésre nem számíthatott. Zrínyi téli hadjárata után csodálkozott, hogy honnan tudhatta meg XIV. Lajos az ő nevét, hogy 10.000 aranyat küldött neki kitüntető figyelmé jeléül. Pedig nemcsak a király, kinek elvégre követei voltak Bécsben, hanem az egész francia közvélemény régóta értesült már hőstetteiről és lázas érdeklődéssel kísérte minden mozdulatát. Ez pedig a francia irodalom fénykora; midőn Corneille, Molière, Racine, Bossuet egymásután lepik meg a közönséget nagy alkotó szellemükkel és nem merészség tán feltenni, hogy ők is érdeklődéssel olvasták a magyar híreket. Lafontaine például, a nagy francia humorista, már első fabulái közt példázatot ír a magyar, az erdélyi és a török civakodásáról, melyből egy negyedik tolvaj viszi el a szamarat, «a szegény tartományt». Bizonyosan ő is Loret és folytatóinak tudósításait olvasta Kemény Jánosról, Apafiról, a törökök hadjáratáról, Erdély szomorú sorsáról, a bécsi politikáról . . .

Az újságíró, úgy látszik, abban az időben is ismerte már utódai egyik

eszközét. Ollózni már akkor is kitűnően tudtak. Így Loret a Magyarországra vonatkozó hírek nagy részét *német* lapokból fordította francia rímekbe. Maga is bevallja ezt, mert szereti a felelősséget hírforrásaira áthárítani. Frankfurti, hamburgi, speyeri és lüneburgi újságlevelekre többször utal és ha északi leveleket említ, akkor is bizonyosan ezekre kell gondolnunk. Efféle forrás rejlik sok «azt mondják» mögött, ami mindenesetre őszintébb eljárás, mint a modern újságírás fiktív «saját tudósító»-ja. A svéd-lengyel háború híreit és így a II. Rákóczi Györgyre vonatkozó tudósításokat mind innen veszi, de nagyon sokszor merít belőlük bécsi, magyarországi és erdélyi híreket is.

Azonban nem feltétlenül bizik bennük. Mikor «Chimin Janos» (Kemény János) halála után fia, «Chimin-Sigismond», Apafi-ellenes mozgalmáról számol be, azt a hamis hirt kapja, hogy «Abafit-» megverték, de sietve hozzáteszi :

Mínhogy Chimin-párti vagyok,	Mi hozzánk jön Észak felől,
Szeretném, ha ez az újság	Sok a hamisan költött hír,
Nem volna csupa hamisság,	Mit léha firkász összeír. ¹
De a sok-sok jelentésből,	

Ugyanez a nem modern újságíróra valló szkepticizmus nyilatkozik meg belőle, mikor Montecuccoli halála hírére olvasva, frankfurti újságokban gennézi az ellenőrzés kedvéért kollégáját, a prózában írt *Gazette de France*-ot: ime, az mit sem tud az egészről és így a hirt röviden «kissé ostobának» minősíti.

Volt már ebben az időben Párizsban valami sajtóiroda-féle is, melyet Loret egyszerűen *Bureau*-nak vagy *Bureau d'Adresse*-nek nevez s melytől ő magyar híreket is kapott. Érsekújvár ostromáról hoz innen részleteket (1663 szept. 29.); majd, mikor a vasvári béke képtelenül megalázó feltételeiről tudósít, ezt írja : «A *Bureau d'Adresse* főnöke, ki kitűnő ember a maga nemében, bizonyosan többet tud erről és a *Gazette* is beszél majd róla».

De ezeknél a másodkézből kapott híreknél bennünket jobban érdekelnék Loret eredeti tudósításai. Mert ilyenek is vannak ! A derék rímfaragó bizony nem sajnálta a fáradságot és «interjuvult» mindenféle külföldről jövő embert; szaladgált levelek, mémoire-ok, követtudósítások után, csak hogy minél frissebb és hitelesebb hírekkel szolgáljon pártfogójának és közönségének. Egy bizonyos Ambrus mester szállít neki friss híreket a frankfurti diétáról. Egy bizonyos István mester tudósítja arról, hogy Bécsben milyen izgalom uralkodik a török közeledtére (1664 febr. 2.) és leírja részletesen, mint építik lázasan az erődítéseket. Egy trinitárius atya (Père Mathurin) Zrinyi Miklós hőstetteiről, zsákmányáról tudósítja. (1664 márc. 8.) Majd eljár az előkelő családokhoz, melyeknek fiai a török ellen harcolnak Magyarországon, így Saint-Aignan grófjához, kinek két fia harcol már 1663-ban De Souches császári tábornok seregében Érsekújvár alatt. Mikor a török elpusztítja Érsekújvár környékét, azt írja, nem mernek más városokat megtámadni, mert a császári csapatok erősítést kaptak : «Igy vagy körülbelül így jelentik Saint-Aignan gróf fiai, kik innen már egy év óta vannak távol és akik két hónap óta mint önkéntesek, katonai hőstettek kedvelői, bátor, nemeslelkű és derék ifjak, a császáriak táborában vannak». (1663 nov. 13.) Az Érsekújvár környékére vonatkozó részletes hírek legnagyobb részét, gondolom, a Saint-Aignan grófok levelezéséből vette ki Loret.

Másszor hírforrása a közbeszéd. Kanizsa szerencsétlenül végződött ostroma, úgy látszik, erősen lázban tartotta Párizs lakosságát, mert hétről-hétre

¹ E verses fordításokban igyekszem «méltó» lenni az eredetihez.

a legkülönbözőbb és a legellentmondóbb hírek keringenek róla. Loret nem nagyon bízik efféle hírekben, de azért készségesen beszámol róluk.

A szentgotthárdi csatával kapcsolatban, melyben számos francia vitéz is részt vett, alkalmunk nyílik megfigyelni, mint jut el e nevezetes esemény híre a francia közvéleménybe. Előbb egy kurir hozza a hírt, aki Párizson átfutva, csak annyit mond, hogy borzasztó csata folyt le Magyarországon, több mint negyvenezer ember pusztult el, de még azt sem tudja, török vagy császári részről volt-e nagyobb veszteség. «De azóta egy másik kurir más híreket hozott, melyekről egyik leghívebb barátom (s Loret a lap szélére odairja: Monsieur Desplanes), kinek hadi hivatalban van szerencséje és dicsősége szolgálni hirneves királyunkat, most adott át egy jelentést (mémoire) . . .» S azzal következik a csata részletes leírása (1664 aug. 23.) Egy hét múlva már bővelkedik a tudósításokban, újabb részleteket mond el és kijavítja a korábbi jelentések tévedéseit. Mindezt pedig szavahihető emberek leveleiből veszi. (Lettres de Gens de crédit.)

Zrínyi Miklósról egészen egyéni tudósításai is vannak. Beszélt olyan francia úrral, kit Zrínyi asztalánál látott vendégül (1664 aug. 20.); magánlevelekből veszi annak hírért, hogy Zrínyit kérésével Bécsben elutasították. A vasvári béke szégyenletes kikötését, — hogy Várad a töröké marad — egy fiatal gavallér barátjától tudja meg (Un Amy blondin.)

Az efféle hírszolgálat rendszertelenségét jellemzi aztán, hogy míg «Barklay» (Barcsai) július első napjaiban történt kivégzésének hírért már július 10-én közli, Zrínyi téli hadjáratáról csak márciusban tudósít és tragikus halálának hírért csak az esemény után egy hónappal tudja meg, 1664 december 20-án egy *szép márkinőtől, egy templomban.*

Érdekes, hogy már ebben a korban is találkozunk egy esetben afféle külügyi sajtóügynökökkel. Ezúttal is, mint a mult században, a bécsi udvar egy embere informálta a derék francia hírharsonát, rektifikálva a Bécsre kedvezőtlen híreket a magyarok kárára. Ez a következő körülmények között történt: Loret többször megírta, hogy a törökök erdélyi betörése és II. Rákóczi György halála után a magyarok segítségért könyörögtek uralkodójukhoz, de hiába. A császár, kit Loret sajátos tévedésből hosszú ideig *Ferdinánd*-nak nevez, nem hallgat az unszolásra. Loret, ki nem egyhamar ítélkezik, meg is jegyzi: «mindenkinek megvan a maga politikája!» Hogy is merne ő olyan nagyurak tetteiről ítélkezni! Egyszer csak kap egy levelet (1661 május 21.) valami Jeucour nevű úrtól, aki a bécsi udvar szolgálatában áll (gentilhomme d'icelle Cour) és aki kitanítja Loret-t, hogy Lipót nem Ferdinánd — mit különben nagyon restell a derék rímfaragó — és egyúttal felvilágosítja Lipót politikájáról. Lipót nem csaphat rá a törökre, hiszen békeszerződés köti, de Montecucculi és De Souches tábornokok vigyáznak és ha a törökök a legcsekélyebb dologban áthágják a szerződést, rögtön bekövetkezik a megtorlás! Nyilvánvaló, hogy ez a tudósítás a magyarokra vonatkozó hírek miatt érkezett, mert Lipótot igyekszik menteni a francia közvélemény szemében. Ez viszont arra vall, hogy Loret rimes újságja nem volt ép megvetendő tényező a francia közvélemény kialakulásában. Loret erősen fogadkozik, hogy ezután I. Lipótot ír és láthatólag megtisztelve érzi magát, hogy ily figyelemben részesítik leveleit. Persze ma már nehéz volna a francia sajtót ilyen egyszerű magánlevelekkel befolyásolni. Oda súlyosabb argumentumok kellene!

Minden jólérsétséggel mellett nagyon halvány fogalma lehetett barátunknak, akárcsak a mai franciáknak, Magyarország földrajzi viszonyairól. Úgy

látszik nem tudta, hogy Magyarország legnagyobb része török megszállás alatt nyög. Érsekújvár eleste után arról tudósít, hogy a magyarok még mindig zúgó-lódnak, mert Érsekújvár és tornyai már nem tartoznak az imperiumhoz; minden igazszívű ember erről sóhajtoz. «Mert a törököt ilyen közelségben látni kissé veszedelmes dolog.» Mikor Váradot elfoglalja a török, megállapítja, hogy most már innen Sziléziát, Csehországot és Morvaországot fenyegetik. Érsekújvárt egy izben Erdélybe helyezi.

A magyar helységneveket német formájukban ismeri. Newhauzel, Caniza, Clauzembourg, Neutra stb., az egyetlen Varadin-t kivéve, melyet a franciás formában ismer, továbbá Zatmar-t és Témizouar-t, melyeknek nincs német nevük. (Témizouar-t különben kitűnő rimnek tartja Bézouar-ra.) Ezeknek a német neveknek a használata is bizonyítja, hogy Loret is, mint minden más francia újság és író, a német újságokból és munkákból írják ki a magyar neveket. Így maradtak meg azok a mai napig a francia térképeken.

A Magyarországra vonatkozó hírek II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata, I. Lipót magyar király német császárrá való választása, Erdély bukása és a török-magyar hadjáratok körül csoportosulnak; a legérdekesebbek, mert eredeti tudósításokban bővelkednek és egy nagy magyar hős, Zrínyi Miklós áll a középpontjukban.

Loret verses leveleit 1650 május 12-én kezdi el és 1665 március 28-án, halálos betegen hagyja abba. Eleinte keveset foglalkozik világeseményekkel és így Magyarországot sem említi. Magyarország nevével először 1656 újévi levelében találkozunk, mikor világpanorámát nyújt olvasóinak és már itt is

Bien souvent la pauvre Hongrie
Contre Constantinoble crie . . .

«A szegény Magyarország sokszor jajveszékel Konstantinápoly ellen» . . . De aztán elvesztjük egy időre simpatíáját, mert a lengyel hadjáratban mint kártyakeverők szerepelnek a magyarok, nem engedve, hogy a lengyel és svéd király kibéküljenek, ami nem egyezik a francia politikával. A tendenciózus hírek persze mind a német lapokból kerültek át a francia versfaragó leveleibe.

Eddig sohasem szerepelt az erdélyi fejedelem neve és személye a tudósításokban. De azonnal erdekes, sőt vonzó alakká lesz Loret személyében Rákóczi György, mihelyt a szultánnal kerül ellentétbe.

Mikor haláláról tudósít, egészen ellágyul a jámbor tudósító: «Ragotsky, a vitéz fejedelem elhunyt; nagy kár! de nemes akarattal drágán adta el halálát a törököknek, ennek az erőszakos nemzetnek. Mert hatezret és harmincat levágott a törökök közül, kik rosszabbak, mint a kutyák, míg ő csak hétszázat vesztett az övéiből. A csata, mint mondják, rettenetes volt; úgy ályuggatták mint a szitát, miután ő is leterítette több mint harminc ellenét; öt vagy hat halálos sebet kapott kardvágástól, melyben tíz nap mulva meghalt, babérjait ciprusokká változtatva. Miatta minden öröm száműzetett Erdélyországból és hogy visszaverjék a támadót, most keresik, milyen utódot tegyenek fejedelemmé, hogy jól megvédje a tartományt az átkozott mohamedánoktól. Isten fogadja paradicsomába (mely az erényesek igazi országa), e nagy hadvezér lelkét» . . . (1660 júl. 17.)

Dieu reçoive en son Paradis
(Des vertueux le vray Domaine)
L'ame de ce grand Capitaine . . .

A keresztény közösség érzése töltötte el melegével a párizsi polgár szívét és mint hajdan Rolandnak, az eposzíró a paradicsomot szánja jutalmul a hősnek,

Várad eleste után nem tud másról írni, mint a magyarok félelméről. Szüntelen sürgetik királyuktól a gyors segítséget. «A törökök — írja, erősen rémítik Magyarországot s ez szüntelen kiabál és jajveszékél, királyához folyamodva):

«Nagy Ferdinánd, segíts, segíts,
Küldd el nekünk De Souches urat
S védj meg a csetepatéktól!»

De a segítség minden ígéret ellenére sem igen érkezik.

Az a híres basa, aki
Miatt pusztult el Ragotski,
Dúl-fúl most e szerencsétlen
Elhunyt herceg vidékében:
S ha csupán az Erdélyrészben
Volna ilyen embertelen!
Fegyvertől hangos az ország.
Félnek tőle, hol kardja vág

És hacsak a hír nem csal meg,
Magyar földön nagyon félnek.
Ez örökös tartománynak
Gazdájának, a császárnak
A magyarok, amint írják.
Több mint két hónapja sírják
Panaszukat ótalomért...

«Ferdinánd» vitéz ember s ha nem fegyverkezik rögtön, azért még hős marad és mindenkinek megvan a maga politikája, teszi hozzá a mindig békés természetű Loret.

Erdély tragédiája azonban folytatódik és Rákóczi György örökébe Kemény Jánost ültetik. Az új fejedelem majdnem egy egész évig foglalkoztatja a francia újságíró. «Azt mondják *inter nos*, írja 1661 július 10-én, hogy Chimin Janos úr semmiképp sem tartva a szultántól és az egész Portától, levágtatta haladéktalanul Barklay (!) gróf fejét (ami kegyetlen dolog) és épen így testvérének, már csak azért is, mert ezek a szegény emberek, ügynökeik lévén a törököknél, leveleztek ezzel a barbár fajzattal.» Loret az ő békeszerető és nem épen merész lelkületéhez képest elítéli és merész, sőt szeleburdi dolognak minősíti ezt a tettet, mert ha Ali basa találkozna vele, menten lerepülne Chimin Janos feje. De «Monsieur Janos» a császár barátságában bizik! Szeptemberben még mindig gyengén áll Chimin Janos szénája Loret szerint. Nincs oka dicsekednie már, mert nem nagyon sietnek segítségére. (Az örök vád a császár ellen! még ez a jámbor francia is meglátja.) Ezért aztán Keményt

A boszúság háborgatja
És fogait csikorgatja;
Pedig ez az uralkodó

Erőtől bőven duzzadó,
Van bátorsága, van eszi
S a jó hírnév környúlveszi...

És mégis a magyarok magukra vessenek, ha Kemény elbukik. (1662 jan. 21.) «A bárdolatlan magyarok oly gonosz indulatúak, hogy egy kevés leves miatt hagyják elpusztulni legjobb csapataikat és nem akarják őket elszállásolni a kemény télben és oly kevés segítséget nyújtanak a török hatalom ellen, hogyha jónak ésszel ítélik meg, Chimin Janos abban a veszélyben forog, hogy nem lesz olyan gyorsan korbátlatlan úr, mint ő azt gondolta.»

Két hét múlva már Montecucculi kényszerrekvirálásáról számol be:

A magyarok büszke nemzet,
Szívükben nem nagy szeretet
Él Lipót királyuk iránt,
S ennek ékes tanuságát
Montecucculinak adták,
Mert őt sokszor megtámadták;
Kenyeret, húst, bort nem kapott
S a németnek álla kopott;
Végre ez türelme fogytán

Erővel tört be a portán,
Nyolc kastélyt és néhány várost
Ellenségkép szállt meg már most
S ilyen ellenségességgel
El van látva eleséggel.
De most félnek, az erőszak
Rossz következménnyel járhat
Nemes és paraszt részéről.
Isten óvja császárt ettől!

Igy fest Montecucculi erdélyi «sétahadjárata» a német tudósításokon keresztül. Persze Loret nem tudja, hogy a császári vezér milyen szégyenletesen hagyta cserben Kemény Jánost, mikor Kolozsvárról kivonult és hogy katonái milyen szörnyű vandalizmussal rabolták és pusztították a lakosságot, amerre csak vonultak. Az ellene felhangzó magyar felzúdulás, melynek Zrinyi Miklós egyik támadó iratában olyan ékesen szóló kifejezést adott, halvány visszhangja az az aggódo megjegyzés, melyet a minden uralkodóval szemben lojális Loret tesz kínrimeiben. Korai példája annak, hogy Magyarországról a nyugat mi módon alkotja meg ítéletét!

Nemsokára persze csak leverő híreket kap Loret Erdélyből. «Nem minden sajnálat nélkül» értesül a törökök erdélyi előrenyomulásáról és «Abafy» pusztításairól. Mindebben az egyetlen vigasztaló, amit a minap hallott: hogy az a tiszt, aki vérengző oroszlánál is gonoszabban elárulta Chimin-Janost, méltó büntetést kapott: ló farkához kötötték és felnégyelték. Ezt a kint ez az aljas áruló kelleténél jobban is kiérdemelte! (1662 május 6.) A következő héten már további részleteket is tud:

«Több gazdag szatmári polgárra (erdélyi város, teszi hozzá a lap szélén), rábizonyították nem egy nagy és hatalmas adat alapján, hogy átkozott részesei Chimin-Janos halálának, aki nem szerette a hugenottákat. Ezek borzalmas halállal engesztelték ki kárhozatos bűnüket. E városnak előljárója, ki nem nagyon hitt az Istenben és mint mondják, verte a feleségét, benne volt ebben az aljas cselszövényben és már tizenkét hónapja úgy tele volt Ali basa iránti buzgósággal, hogy igyekezetét csak arra használta fel, hogy elárulja szegény hazáját.» Ez a hír a naiv közvélemény bosszúálló elégtételére szolgál.

Az 1663. és 1664. évben csak fokozódik Loret érdeklődése a magyar események iránt. Ezekre az évekre esnek Köprili Mehmet magyarországi hadjáratai s a franciákat, kik ekkor még Béccsel barátságos politikát folytatnak és maguk is számosan vesznek részt a török elleni harcokban, módfelett érdeklik a magyar hírek. 1663 július 29-én olvasunk először Loretnél a török készülődésekről; mint állítja fel a nagyvezér az új hadseregeket, melyeknek számát 300.000-re teszi. «Ez mind harci dühvel telve Magyarországra akar rontani.» A császár is segítséget kér a diétától. A jámbor újságíró a keresztény fejedelmeket egyetértésre inti, mert mindnyájuk érdeke szembeszállni az árral.

Bátorság, jó német urak!
S hogyha harcra kerül a sor,
A ti Sasotokhoz méltón
Vágjátok akár a répát
A törököt...

Mint minden haditudósító, ő is harci kedvre kerekedik és kijelenti, hogy ha harmincéves lenne, maga is felajánlaná kardját, még ha nem olyan bátor is, mint Pompeius! Közös európai ügy volt ez a hadjárat és így megérthetjük azt a nagy szimpatiaát is, mellyel a francia közvélemény Zrinyi Miklóst, az egyetlen törökverő hadvezért, szemmeltartotta.

Zrinyi egy levelében gúnyosan említi, hogy Bécsben nagyobb volt az ijedtség Érsekújvár elestének és a török közeledtének hírére, mint Magyarországon, melyen pedig előbb keresztül kell gázolnia a töröknek. Ez az ijedelem Párizsig elhatott: visszhangját megtaláljuk a franciáknál is, aki megírja, hogy Bécsben nagy a rémület, de nagy a birodalomban is: «A nagyvezér, aki nem holmi számár ember és éhezik a dicsőségre, mint mondják, a Rajnáig akar jutni; ehhez a fontos folyamhoz vagy folyóhoz, mely már nincs messze

Franciaországtól; és ha át akarna rajta menni, akkor nekünk kellene táncolnunk. De mielőtt a mi levesünkéből ennék, dolga akadna olyan csapatokkal, melyek értenek a hadimesterséghez és nem az ijedelemhez: aztán találkozónék hadvezérekkel, Condékkal, Fertékkal, Turenne-ekkel». . Érezhették a franciák, hogy a magyarok érettük is véreznek és a császári vezérek irigységében, halogató taktikájában csak úgy saját veszedelmüket látták, mint a magyarok.

Igy aztán megértjük Loret lelkesedését Zrínyi Miklós iránt és azt az érdekes kijelentést, melyet francia tisztok tettek Zrínyi előtt: hogy ők nem a császárért, hanem a magyar nemzetért jöttek harcolni.

Augusztusban jelenti a németek és magyarok nagy rémületét a török közeledtének hírére. És ekkor felváltva jönnek az ujságok Érsekújvár ostromáról és Zrínyi Miklós harcáról. Érsekújvár ostroma hónapokon át húzódott és a hírek telve vannak váltakozó aggodalommal és csüggedéssel. Ezekből a hírekből is kitűnik, hogy egész Európa várta, hogy a király megsegíti a vitézül küzdő őrsereget, ami pedig nem történt meg. Egy ízben egész költeményt ír, melyben elképzeli a maga módján, hogy mit választott a várórség a törököknek, akik megadásra szólították fel s ezt mint hiteles adatot tálalja fel szórakozásul olvasóinak (1663 szept. 29.):

Az Iroda a hírt hozza
S néhány ügyvéd is azt mondja:
(Kiket ismerek s becsülök)
Newhauzelben nincs még török:
Mikor a török követek
A várbeli vezéreket
Fenyegetve felszólíták,
Hogy az erődöt feladják;
Mondván, hogy eleget védték,
Akkor ezt a választ vették:
«Mi itt mind vitézek vagyunk;
S ha lemészárolják hadunk,
Ha megsütnek, ha megnyúznak,
Vagy élve karóba húznak,
Ha vértanuhalált halunk,
Nincsen más mondanivalónk,
Mint hogy ellenállunk tovább.
Bár haljunk meg százszor inkább
S bármilyen nagy is a bajunk,
Mintsem hogy megadjuk magunk.
Mi Isten törvényét védjük;
Talán néhány hónap mulva
Feldöntitek falainkat,
Bástyáinkat, tornyainkat;
Megmászhatjátok a falat.

Megrohanjátok a várat,
És kegyetlen törötökkel
Ereinket vágjátok fel,
És hasított oldalunkból
Utolsó csepp vérünk kifoiy,
De bármit is érjetek el,
E vérengző lelkülettel
Ti soha le nem győzitek
Sem szívünket, sem hitünket:
Egész hadnépünk azt nézi,
Hogy a Birodalmat védi,
Lipót is néhány nap mulva,
Segítségét küld várunkba;
De még ha nem így lenne is,
Bécs-Pozsonyból nem jönne is,
Meghalunk, ha meg kell halnunk.
De még ha ez meg is lesz mind
Gyáva kívánságtok szerint,
Életünk nem adjuk olcsón!
Mindnyájunkért válaszom ez:
Hirnök, adieu, most már mehetsz!»
Mit mondhatunk ennél többet?
Bámulom e vitézséget,
És ha magam is ott lennék,
Jobban már nem beszélhetnék.

Csak azt felejtette el megjegyezni Loret, amit valószínűleg forrása sem említ, hogy a vitéz kapitány magyar ember, Forgách Ádám és az őrség az a része, mely a végletekig akart ellenállni, szintén magyar volt. Így aztán az egész dicsőséget a császári armádia rakja zsebre, melynek pedig csak az a gyászos negatív szerep jutott, hogy nem jött el Érsekújvár megsegítésére. Soká jelenti pro és kontra: elesett, nem esett el «Newhauzel», míg végül szomorúan megírja a kapitulálást. «A magyarok és a németek, kiket néhány török vezetett, *Gomore* (Komárom? Gömör?) felé vonultak vissza az ő kellemetlen *in exiliu*-juk miatt levert szívvel, amin a Nagyvezér csak nevet, de ami megszorítja a Birodalmat: s csak fokozza a bosszúságot, hogy azóta megtudták — ezt sokan

mondják és számos levél is elbeszéli — hogy Sérin (Zrinyi) a vitéz és merész gróf, ha még két napig állanak ellent, megsegítette volna őket nagy és hatalmas sereggel, mely a török ellen igen fel volt ingerelve, ragyogó fegyverzetben és igen szép volt a felvonulásuk ; de oh jaj, mindez rossz időben jött (s egy kacinus mondja), mint a halál utáni orvosság.» (1663 okt. 27.)

Mondottuk, hogy Loret Érsekújvári híreinek az a különös vezetesséjük, hogy eredeti francia családi levelekre támaszkodnak. Így tudhat ő olyan részleteket, melyekről a külföldi lapok aligha emlékeztek meg : mint pusztítja a török a vár környékét, mint rabol és ejt foglyokat a falvakon, mint óvakodik megtámadni a többi várost, mert a császáriak erősítést kaptak s mint kerüli ennélfogva a nyílt csatát. Innen tudhatja, hogy a török által megszállott Érsekújváron pestis és éhínség dühöng. «Meg lehetne szánni ezt a kegyetlen sorsot, de nem érdemlik meg.» Egészen mulatságos és jellemző az a kis történet, melyet szintén Érsekújvár környékéről kapott (1664 márc. 1.) :

Harminc-negyven hajduvitéz,	Nagy úr, mivel reszket tőle
Nem megrokkant, friss és merész,	Érsekújvár büszke vára ;
Tudván, hogy szép török dámák,	Ez a hölgy szemevilága.
Kiket kísérnek katonák,	Mikor hallá, hogy elveszett,
Száz lovas, oly rendejtel,	Aznap húszszor majd megveszett
Hogy őket sose hagyják el ;	És még vagy harmincszor éjjel
S míg ők szépen, kedélyesen	Ugy tépi most a bú széjjel ;
Mulatoztak künn a jégen,	Sőt mint mondják, felajánlott,
Ezek a merész katonák	Több mint százezer dukátot
A törököt megrohanák	És vagy harminc szolgálányát
És a meglepett kíséret	Hogy megkapja Helénáját ;
Ijedtében mind elszéledt.	Váltságát ily nagyra szabta,
És mert így a sors kedvezett,	Mert mint mondják, Cypris arca
Igen becses zsákmány esett ;	Bármily szépre fesse ecset,
És a felülmondott dámák	Nem mutathat annyi kecsét,
Kik, ragyognak, mint Diának,	Oly fehér és szép a teste ;
Haza sem mehettek nyomba',	Ezt a hírt kaptam az este,
Hanem be az áristomba.	Mit e levélben betettem,
E hölgyeknek legelseje	Egy hű, igaz jelentésből,
Szép tojásdad az ő feje	Melyet tettem én is végül.
Egy nagy úrnak szeretője ;	

Takáts Sándor tollára méltó történet ! S amint Loret jóízűen, a maga naiv, együgyű módján elbeszéli, szomorú humor árad ki aznapi leveléből, amit csak mi, magyarok vehetünk észre. Mert mielőtt a történetet elkezdené, ép annak a gyönyörű balettnek a leírását fejezi be, melyet Párizsban az udvar *Álcázott szerelmek* cím alatt adott elő a királyné közreműködésével. Aztán így tér át a hajduk esetére :

De erről még most e percben	Elmondhassam, arra vágyom,
Nem írok részletesebben,	Mi történt Magyarországon.

A magyar végeknek is megvoltak a maguk különös balettjei ! Csakhogy a magyar katonák egészen sajátos táncfigurákat lejtettek . . . És milyen barátságatlan ez az átmenet a ragyogó bálból a rideg magyar végekre ! Mi mással voltak a magyarok elfoglalva, mint Molière kacagtató darabjait hallgatni vagy a káprázatos operákban gyönyörködni . . .

Különösen megkapja Loret figyelmét az az expedíció, mely francia ifjakból állt össze 1664-ben, akik XIV. Lajos ösztönzésére magyar földre mentek a császári generálisok alatt harcolni a török ellen. Jórészt ezek vitézségének volt köszönhető a töröktől kierőszakolt szentgothárdi csata szerencsés kimenetele.

Róluk bőven szól a krónika. De ennek a mozgalmas két évnek hőse, Zrínyi Miklós. Loret nem győzi magasztalni a hősi tetteit, előszámlálni zsákmányát, elmondani hadimozdulatait.

«Sérin, ez a bátor magyar, ki oly harcias és vitéz, a törökön már sok előnyt szerzett bátorságával s azzal, hogy tüzesen harcol velük. És elmondom itt, hogyan. A sok zürzavaron kívül, amit nekik fegyverével okozott, elvett tőlük harminc hajót, tizenhat várost vagy nagy kastélyt (beleértve néhány vár-erődöt), legtöbbször szépfekvésű. Elszedett ötven bronz vagy nem bronz-ágyút, legtöbbször, mint mondják, egészen új; szétszedetett néhány hidat a folyamokon, melyeket, ha fából voltak is, nem lehetne még hat hónapig sem kijavítani; sok podgyászt vett el, elpusztított ezer falut, megszabadított bilincseiből, börtönéből, poklából több mint ezeregyszáz keresztény rabszolgát, akik lesoványodtak, elsenyvedtek és leégtek a hőségben, az ütközetekben és a csatákban. Emberei szablyával hatezer hitetlent öltek meg és szerencsés hősi tettel kétezer foglyot ejtettek, köztük sok igen előkelő van és mint mondják, szép váltságdíjat kapnak értük. Elvett egyre-másra húszezer darab marhát, háromezer lovat vagy kancát — a legkisebb is tiz tallért ér — és temérdek szekeret, igen sok zászlót.

Körülbelül ezt beszélnek erről a vitéz és merész grófról, kit a szultán és vezére szeretnének elcsípni, tudva, mennyi szégyent és kárt okoz nekik. Be is akarták keríteni, hogy százszor átszűrjék a mellét, mert a török, ez az átkozott fajta, nagyon bosszúálló; de minthogy ő megtudta terveiket két átszökött emberüktől, most kevesebbet kockáztat, mint azelőtt és egy kissé jobban vigyáz: és minthogy a törökök, kik megerősödtek, mert több népet összeszedtek, kiket a düh emészt ellenében, előnyomulnak, hogy megszegyénítsék, ez a vitéz most segítséget kér emberei és a maga számára; és ezen dolgozik Regensburg is, bármit ér is a munkája.» (T. i. a diétái.)

Majd a kanizsai ostromról számol be Loret hűségese, hétről-hétre. Kanizsáért még jobban szorong és aggódik, mint Érsekújváráért annak idején. Részletesen beszámol a nagy éhínségről, mely a török védőseregben pusztít és bizonyára nem a derék francia rimkovácson mult, hogy Zrínyi a várat be nem vette. Semmi sem jellemzőbb, mint június 28-ki levele, melyben a legellentétebb hírekről számol be, ami csak azt bizonyítja, milyen türelmetlenül várta az egész nyugat Zrínyi fegyvereinek sikerét.

Kanizsáról itt is ott is
Mondják ezt is, mondják azt is:
Bevették? felmentették tán?
Mindkettőt hallom az utcán.
A bölcsék és az ostobák
Fennhangon azt hangoztatják,
Hogy Sérin benn van a várban.
Mások azt mondják, nem úgy van
(Igaz nem örülnek ezér').
Hanem az első Nagyvezér

Több mint százezer emberrel
A mondtam várhoz ért el
És hogy semmi kétség abban,
Hogy az ostromnak vége van;
S azzal toldják meg a mesét,
Hogy véres csata is esék,
Ágyúval és fringióval
És más fegyvermasinával
Pusztítottak, öldököltek
Császáriak s török népek...

De ezek a hírek csak afféle pletykák, Loret nem mer felelősséget vállalni értük nyájas olvasói előtt.

Nemsokára aztán már megerősítheti a hírt, sőt már azt is tudja, hogy a török Sérin szigetét ostrom alá vette. Franciánk persze optimista és meg van győződve arról, hogy a törökök most is hiába ontják a vért. De még ekkor nem ismerte a bécsi intrikákat és Montecuccoli gonosz indulatát Zrínyivel szemben. Július 24-én aztán már jelenti, hogy Sérin várát bevették, hogy a

törökök elfogták a védőrséget (ami nem volt igaz) és harminc tisztet kivégeztek. De ekkor már a jámbor francia újságíró is megsokalja a császári vezérek halogató taktikáját és némi kritikát enged meg magának a hadvezetés felett. «Ti, a Birodalom vitéz Generálisai! Most nincs idő tréfálni, hanem vigyázni kell minden percben és cselekedni minden segítségekkel együtt ily hatalmas ellenféllel szemben. Gyors készséggel kellett volna a várat megsegíteni a hitetlen fajzattal szemben; az a cselekedet szép lett volna és nektek, akár győztök, akár nem, hírnevet szerzett volna.» De aztán megbánva vakmerőségét, szinte bocsánatot kér és megrója önmagát, hogy ilyen tiszteletlenül és illetéktelenül mert beleszólani olyan dolgokba, melyekhez nem ért. «De, nagy Isten! Mi közöm hozzá? Honnan vettem én ezt a kiváltságot, hogy pipa dohányt sem érő száraz leckéket adjak annyi nemeslelkű Generálisnak? Oh, verseim, ha bölcsék akartok maradni, álljatok itt meg, kérlek és hagyjátok a világot amint van.» Ez már a lojális nyárspolgár beszéde, mely a nagyok iránti tiszteletből visszafojtja a közvélemény és a józan ész szavát. Milyen messze vagyunk még a következő század francia íróinak önhitt szabadszájúságától!

Majd Zrínyi lelki állapota is foglalkoztatja az európai közvéleményt, melynek valóságos bálványa volt. Loret is beszámol a császárhoz intézett panaszáról: «Az említett erősségnek ura és grófja, akit méltán tölt el a kedvetlenség, azt mondják, panaszt emelt a császárnál, hogy generális-kollegái, ahelyett hogy megtámadták volna ellenfeleit kétes kimenetelű csatában, megfutamodtak előttük; hogy nem is próbálkoztak meg és hogy az első halberdóra, mely fülüket hirtelen megütötte, megfutamodtak; hogy az ő várának védelme rendkívül nagyfontosságú, hogy egy kicsit kockáztatni is kell és nem annyira félni a tűztől; hogy az ő nem közönséges gyávaságuk tönkretette becsületét és vagyonát, koldussá tették, mint egy gyíkot és a Birodalmat is kockára vetették. Ilyen módon, vagy körülbelül így panaszodik, mondják, ez a nagy ember. Annyi bizonyos, hogy ez a nemes szív szomorú sorsra jutott, de minthogy a jóban és a rosszban minden dolognak két arca van, a vezéreknek is, kikre így panaszodik, meglehetnek, azt hiszem, a maguk okai, de én azokat nem ismerem s nem mondhatom el».

Zrínyit elkedvetlenedése, mint tudjuk, arra ösztönözte, hogy a francia királlyal keressen politikai kapcsolatot Bécs ellen. Élénk összeköttetést tart fenn a szentgotthárdi hős francia lovagokkal is, kik már korábban is kijelentették neki, hogy nem a császárért, hanem az ő nemzetéért jöttek harcolni. Ezeknek a barátságos poharazásoknak lehet egyik emléke az a levél, melyből kiténik, hogy Loret Zrínyi további helyzetéről igen jól van értesülve: «Sérin, ez a nagy hadvezér, kinek a törökök kifosztották a földjét s aki bátor és helyen van a nyelve, könyörgött a császárnak, fontos okokat hozva fel, hogy segítsék meg egy kissé, vagyis, hogy adjanak neki csapatokat parancsa alá, hogy visszaszerezze bátorsággal örökségének egy csücskét és hogy bosszút álljon azokon az állatokon, kik miatt annyi bajt szenvedett. Igaz kérése vagy intelme nem talált kedvező válaszra, mert az uralkodó köszívű tanácsa okkal vagy politikából, tudtára adta válaszában, hogy amit kért, nem adható meg neki, s hogy épen ellenkezőleg azt akarják, hogy otthonülőbb legyen és hogy szükségesnek látják, hogy otthon kissé megpihenjen, amit ő, mint mondják, már meg is tesz; nem morogva, sem káromkodva, de mégis vérig sértett szívvel.

Ez a gróf nagy jóindulattal viseltetik a franciák és Franciaország iránt és valaki azt mondta nekem ma, hogy vendégül látott otthonában bőkezűen, tisztelettel, gyöngédséggel, örömmel, becsülettel és udvariassággal egy elég

szépszámú csapatot harcosaink és önkénteseink közül és hogy száanalomraméltó sorsa megnyerte teljes barátságukat. Amit most én itt elbeszélék, egy levélből veszem, melyet egy magánember írt sebtében és minthogy ez ott végigélte a hadjáratot Németország szövetségében, azt gondolom, hogy amit mond, némi hitelre számíthat nálunk». Ebben az esetben tehát Loret tudósítása valóságos történelmi forrásszámba mehetne.

A vasvári béke miatti magyar keserűség is utat talált Loret krónikájába. «A magyarok még mindig mérgesek — írja — a legutóbbi béke miatt és nem tudnak elhallgatni. De hiába beszélnek és tesznek, a Császár házasodni akar és a házasodás, méltán, most a legfőbb ügye.» «De hát nem helyes-e — teszi hozzá a gáláns francia — hogy Ámor is lángra gyujtsa Mars után?» Az elkeseredés különben a szentgotthárdi franciák közt is nagy volt, mert ők, akik a kereszténységért jöttek harcolni, nem számítottak a háború ilyen gyors és szügyenletes befejezésére. Épen hősiességükre féltékenykedtek Bécsben és nem nagyon siettek őket visszatartani. Loret megint egy «mémoire»-ból veszi ennek a levert hangulatnak a híret: «Igy annyi derék vitéz keresztény, a hit szilárd támaszai, kik rettenthetetlen bátorsággal telve lóhalálában siettek oda, hogy szabadon szolgálják a Császárt és a kereszténységet, most lehorgasztott fővel jönnek vissza és mint mondják, felindult lélekkel, mert nincs alkalmuk sem helyük, hogy nemes vérüket Istenért ontsák». Ezek között volt Loret egy jóbarátja, Richelieu abbé is, ki a francia újságíró szerint Velencébe ment és ott afölött való bánkódásban, hogy vállalkozása füstbe ment, beteg lett és meg is halt. (1665 jan. 31.) Ez az abbé másról is híres. Moliére feleségének ellenségei megtették a férj szerencsés vetélytársának. A tudományos kritika ép távollétével, a magyar hadjáratral bizonyítja, hogy a vád egyszerű ráfogás.

Csak 1664 december 20-án írja meg Loret a nagy magyar szerencsétlen halálát. A jámbor Loret érzi, hogy tolla nem méltó ehhez a nagy alakhoz; szeretne époszt írni róla, de nem tud:

Minap voltam egy templomba',
S ott egy szép márkínó mondta
— S én ezt szomorúan hallám, —
Hogy a jó vitéz Sérin bán
Hazájának bánatára,
Melynek neve Hungária,
Másvilágra jutott által
Elég tragikus halállal.
Elment, mondják, vadászatra,
S ott történt e história.
Egyszerre a gróf mit lát ott?
Egy vérengző vadkant látott
A sűrű bozótból jönni,
Kedve támadt reá menni;
És veszélyes szándékában
Kardját tartá a markában;
A kant vakítja a penge,
Elugrik, majd fenekedve
Egyenest ront a vadászra
— Sasnak hajdan oltalmára, —

S hosszú, rémitő agyara
Oly sebet üt a magyarra,
Hogy attól e merész nagyúr
Véresen a fűre borul.
Változának ott nemsoká'
Babérjai ciprusokká.
Amit nem tudott ellenség,
Aga avagy janicsárbég,
Miért a sok híres basa,
Akit feldühitett vasa,
Adott volna félországot,
Mire minden török vágyott,
Ó, jaj, megtette egy percben
Egyetlen gyászos véletlen.

Es e híres ember vége
Kinek nagy volt dicsősége,
A szultán és nagyvezére
Gonosz dühe ellenére,
Kik osztoztak feje felett,
Egy fenevadnak műve lett.

Ugyanígy lett hajdan Adonis úr is egy vadkan áldozata!

Mivel mindig tiszteltem őt,
Ezt a vitéz törökverőt,
Ez a siralmas baleset
Nagy fájdalomra gerjesztett:

Hogyha Loret Virgil lenne,
Pindár vagy más ritka elme,
Tetteit — s ezt méltán tenné —
Rögtön megörökítené;

Ő uráért, a Császárért
Mindig szívesen onta vért
S a birodalomban egy sem
Multa felül becsületben,
Sem családi származásban,
Sem vitézi bátorságban :
De végre is, nem felejttem,

Hogy amiért őt szerettem,
Az, hogy ezt a nagy jó urat
Buzgó érzés, jóindulat
Kötötte a franciákhoz
S ha igaz, amit a hír hoz,
Házában is megvendégelt
Sok francia nemes embert.

Loret nem sokkal élte túl Zrinyi halálát. A következő év márciusában már abba hagyta a rímelést a mi derék fűzfapoétánk, halálos betegségtől gyötörve. Halála után sok utánzója és folytatója támadt, de egy sem volt annyira népszerű, mint ő, a kereszténységért harcoló magyarság lelkes bámulója. Minden tévedése ellenére a jámbor Loret magyar hírszolgálatára jóval felülmulja a mai francia sajtóét, még objektivitás dolgában is ; hát még ha a jóindulatot tekintjük. . .

Igaz, hogy a török háborúk európai fontossággal bírtak s így mindenkit érdekelték. Magában Franciaországban nem Loret az egyetlen, aki magyar dolgokról számot ad ; tekintélyes mennyiségű mémoire, röplap és más újságok foglalkoznak velünk. Loret annyiban kivétel, hogy rajta keresztül egy francia ember eszejárását is tanulmányozhatjuk ; újságjának egyéni színezete, mely a burleszk újságlevelek barokkstilusából ered, teljes nyárspolgári együgyűségben mutatja be az író. Az efféle tudósítások nagybecsű eredményének tekintetjük azonban azt a francia véleményt, melynek Voltaire csak késői kifejezője, midőn így ír : «Valamennyi nép között, mely szemünk előtt e történetben elvonult, egy sem volt olyan szerencsétlen, mint a magyar» . . .

Eckhardt Sándor.

KÉT FÉNY KÖZÖTT.

*Szemközt a fumei kikötő,
Elől a nagy világitótorony.
Lobban, forog, forgó fénykévéit
Futtatja végig a hullámokon.*

*Hátam mögött a sziklarepedésben
Parányi fényű szentjánosbogár,
Kis hangya, kőbor pille, valaki
Az ő fényénél is hazatalál.*

*Hát én, hát én világitok vajjon? —
Csobban a tenger csorba sziklaélen.
Se Fárosz nem lettem, se fénybogár.
A parton állok két fény közt, sölétlen.*

LÉLEKVESZTŐ.

*Sok kis hajó közt, nagy hajó közt
Láttam egy ladikot:
Lélekvesztőt, egy-embernek valót.
Ily lélekvesztőn indultam el én
Az élet tengerére,
Mert nem adott az Isten más hajót.*

Reményik Sándor.